

Se strinjate

Prosim, pomagajte, kritik sem!

Igor Bratož

Kar pravi zgoraj natisnjeni naslov, pravi pisemska kartica, ki sem si jo uspel pred časom kupiti v simpatičnem frankfurtskem antikvariatu. Nalepil sem si jo na steno nad mizo v podjetju, kjer sem zaposlen, v upanju, da bi mene in morebitne obiskovalce občasno opominjala na nekaj pomembnih dejstev. Eno od njih je vsekakor to, da je pisanje kritik užitek, ki izziva in zahteva "dobro zasukano besedo". Slogovni bonbonček, ki od časa do časa lahko tudi zavda.

Kar zadeva literarno kritiko, sem sicer človek brez iluzij: v razmerah, ko literarno prizorišče v nasprotju z minulimi desetletji vse bolj obvladuje z nasilnim "piarom" podprti knjigotrško-založniški biznis, se seveda ni mogoče slepiti, da bi utegnili osamljeno kritično mnenje kakor koli usodno vplivati na avtorjevo kariero. Kritika, torej literarna kritika, kot jo dojemam ali vsaj želim dojemati, mora delovati kot nekaj vzvišeno tribalističnega, če že ni mogoče brez motečega preostanka zapisati elitnega, torej kot tisto, kar je – po Vidmarjevo – namenjeno oni javnosti, ki ima v tem ali onem času še nekaj "svobodnega čuta za čast in kulturo". Kritika je v tem

netrendsetterskem smislu kajpak zadeva dostojnosti in gurujsko vehementnega določanja "pravosti", ne nazadnje tudi vztrajanje v nemalokdaj mučni drži, ki jo je Dušan Pirjevec, napadajoč znamenito vidmarjevsko gestikulacijo, označil kot tisti kriterij, ki na eni strani vidi zgolj lepo preteklost, na drugi le grdo ali vsaj dvomljivo sodobnost. Nenormativno "metodo", ki izhaja s takih izhodišč oziroma tako definiranega večnega in nepotešljivega nezadovoljstva, sem že pred leti poskušal opisati z nekaterimi približki, namreč: da h knjigi pristopam kot h "gizdavi devojki", skoraj zmeraj pričakujoč več od tistega, kar lahko ponudi katera druga; da poskušam torej zgodbi "skočiti v korak" in se vsaj malo približati razrešitvi "chestertonskega paradoksa", torej uztrtju sprednje strani literarnega dela, ki mi kaže hrbet, odveč pa je na tem mestu ponavljati že splošno veljavno vodilo, na katero namiguje Laurence Sterne, ko pravi, da je tisto, kar vsaka knjiga potrebuje, razumevajoči bralec, saj resnično čuteč človek menda zmerom prinese polovico razvedrila s seboj.

Prej sem omenil, da so v igri, morda bi moral zapisati po angleško "at stake", ravno pisateljske "kariere"; o tem že nekaj časa skoraj več ne dvomim. Te življenjske poti (a ni to res smešno slišati?), ki se v svoji praznosti in provincialistični infantilnosti požvižgajo

na nasprotna mnenja, pravzaprav na vse, kar ni tako rekoč stoddostno usklajeno z njihovimi pogledi, hm, kaj bi se sprenevedali, kar puhlim samozrcaljenjem, so v resnici res kariere v čisto poslovnem pomenu besede: pozerski vložek, ki kljub kreativni frigidnosti prinaša vpliv, socialno mobilnost, ne nazadnje lagodno življenje in prepoznavnost. Tole, boste morda pripomnili, zveni precej banalno, a včasih je taka manj prijetna dejstva oziroma umazane podrobnosti, ki zadeve postavljajo v malce drugačno luč od običajne, pač treba videti. Prepričan sem, da kritik na te zadeve nikakor nima vpliva. Zakaj ne, utegnate vprašati? Ker je iz drugega klana. Skoraj vse temelji na mnenjih pripadnikov posameznega literarnega klana, ne pomaga niti, če kako delo z ustreznimi argumenti in dvomi zavrne večina kritikov, zmeraj se bodo našli tudi specialistično tolerantni klanovski hvalisavci in knjigo na vse pretege blagrovati, možato kimali, da je njen avtor "v redu fant" in podobno, kritik pa nič drugega kot smet, gnida in kar je še podobne golazni. Negovanje te temeljne opozicije med avtorjem in kritikom (žalostno, a znano od nekaj: pogosto so za to izrabljeni zunajliterarni razlogi) je ena od največjih tukajšnjih zablod, ki jo nesamozavestni avtorji ali avtorji manjšega formata, kot se reče z evfemizmom, tako radi ujčajo. Prav to početje nenehno hrani avtorsko besnilo, ki kritike zamerljivo izključuje iz posvečenega kroga "ustvarjalcev", "umetnikov", jim cepetajoče očita vsakršno parazitstvo in v gnevu malega uma spregleduje, da gre obojim za isto "stvar". Marsikaj k tej vehementni

prepotentnosti dodaja tukajšnja tako rekoč večna praksa, da umetniku kot "udarjenemu od bogov" in njegovim produktom nihče ne sme storiti nič žalega, ampak ga mora zgolj trepljati. Na prste ene roke bi lahko naštel slovenske urednike, ki se svojega posla lotevajo tako prekleto odgovorno kot večina tujih. Poznam le malo avtorjev, ki so rokopis pred izidom pripravljeni bistveno spreminjati po uredniških nasvetih, znani pa so mi primeri, da je užaljeni avtor nepopravljeno besedilo raje preselil k drugemu uredniku in dosegel izid nedotaknjene "mojstrovine". Življenje je – kot vemo – veliko prekratko za prebijanje skoz slabe knjige, to je hudo stereotipna, a žal nadvse veljavna ugotovitev. In tako se taki "ideali" in aksiološke marnje, kot sem jih navedel, seveda nujno bijejo z nonšalantnim brskanjem med novitetami, med katerimi mrgoli povprečnih ali pa sploh zanič naslovov, miselna obzorja njihovih avtorjev – in zadnja leta zaskrbljujočega števila nekompetentnih literarnih urednikov – pa so svetove stran od vsakršne duhovitosti, izvirnosti in moči. Kaj lahko kdo pri zdravi pameti verjame, da vsako leto v državi res izide toliko epohalnih in pomembnih naslovov, kot nam hočejo povedati nekateri? Poslušajte utemeljitve različnih nagrad; človek bi si lahko mislil, da bi v podalpski državi moralo kar mrgoleti svetovno pomembnih lavreatov. Ministrstvo za kulturo izdaja o odličnosti posameznikov uradne odločbe, ki pravijo, da je ta-in-ta strahovito, torej nacionalno pomemben. Priznam, nekaj let sem tak status premogel tudi sam, pragmatizem seveda zmeraj deluje,

a nikdar nisem nehal dvomiti o smiselnosti tega iz socializma podedovanega sistemsko birokratskega mehanizma, ki ga – kot lahko vidimo – promptno nadaljuje in poskuša ohraniti vsaka nova generacija. Pol številke Sodobnosti bi bilo premalo, če bi hotel navesti in komentirati vse neumnosti, ki jih je mogoče prebrati na knjižnih zaviih. Kar zadeva ta žanr, je žalostno, da tukajšnji uredniki ali vsaj njihova večina "blurba" ne dojema kot marketinško orodje, ampak so očitno res prepričani o tem, da vsakršne hvalisavosti in reklamarske marnje vsakokrat ustrezajo resnici. Hej!?

Ena od zadev, ki je pogosta v kritičkem poslu, je nesporazum o načinu: razbesnjeni avtor, ki mu je kritik pred javnostjo serviral tako ali drugačno bombico, največkrat noče razumeti, da drugega načina sprotne literarne higijene (tu seveda izključujem literarno zgodovino, ki se obdukcije posameznega dela loteva na drugačen način in ima drugačen smoter) ni, namreč da se o kritiki ne da kaj prida pametnega navreči ne v verbalnem soočenju ne v javnem odgovoru nanjo, saj gre na obeh straneh za samozadostno formo in formaliziran sistem, smiselna komunikacija pa tako ali tako poteka na neki drugi ravni. No, če sta je "nasprotnika" sploh zmožna.

Moje petnajstletne izkušnje z avtorji so raznovrstne, ugotavljam, da so morda nekatere zavrnilne kritike, v katerih sem se loteval svojih generacijskih kolegov in kolegic, kljub dobronamernosti, včasih celo sočutnosti (A ni to lepo?) sprožile opazno več gneva,

zmerjanja in groženj kot opozarjanje na literarne šibkosti kakenga uveljavljenega starejšega avtorja.

Kaj si misli kritik? Zgolj to, da ni njegovo početje nikdar kaj posebej opazno. To najverjetneje drži, opazen si lahko le znotraj ne precej številnega krožka firbcev, poznavalcev in seveda avtorjev, tudi tistih, ki se jih nisi "lotil". Kot od nikogar ustoličeni bralec po stanu pogosto – to pač očitno sodi zraven – pravzaprav izgubljaš čas čisto po nepotrebnem, prav tako kot si s prigradnim skribomanstvom, ki občasno vendarle daje užitek, prav tako po nepotrebnem povečuješ število nekdanjih prijateljev. Ampak v tem ni nič žalobnega in nič posebnega.

Naj sklenem: pisanje o prebranem utegne biti slogovni protokol, ki je pravzaprav enak pisanju proze, vsekakor torej izbrani način bivanja, malce kaotičen način preverjanja svoje identitete in stanja sveta ali – kot

IGOR BRATOŽ

je pred časom zapisal nekdanji likovni kritik časnika New York Times Michael Brenson – položaj kot da si nenadoma oslepel in šele začenjaš videti, pri tem pa poskušaš biti pošten do preteklosti in odprt za zdajšnjost in prihodnost.

Časopisna kritika je igra dveh, izročena ogleduštvu javnosti. Newyorški profesor Wayne Koestenbaum je pred časom zapisal še bolj natančno: kritika je prizor razglašanja grešnega kozla, edini užitek ob branju kritike pa je po njegovem zgolj atavistično uživanje ob opazovanju trpljenja drugega. Kritika je morda res igra dveh, a avtorji imajo v njej neprekosljivo prednost, da – kot sem že omenil – kritiku lahko prav zmeraj zabrusijo, da je parazit, nebodigatreba (in temu mnenju prav rad pritrdi tudi manj razgledani in predvsem konzervativnejši del javnosti), njegovo početje pa da je v odnosu do literature podobno razmerju med pornografijo in spolnostjo.

Kaj pa drugi motivi? Ali avtorje sploh zanima, da kritik morda hoče izraziti svojo naklonjenost temu ali onemu tipu pisanja, nemara občasno celo kar njim? Se jim zdi kakor koli relevantno, da morda hoče pokazati na smer, ki jo kaže večina pisanja v kakem času, da torej poskuša detektirati "okus" in nima sam pri tem nič opraviti oziroma le toliko, kolikor sta povezana sel in slaba novica?

Jim je lahko vsaj delno razumljivo, da prostor kritike v boljših primerih deluje kot "simpozij" v že zdavnaj izgubljenem pomenu in da je avtoritativna kritika (tako kot zaresno umetniško delo, če lahko zapišem tako pompozno) javno dejanje, ki pač zahteva ustrezen navdih, pripadajočo mu imaginativno moč in seveda odgovornost? Odgovornost, ki se je morda zaveda le elitni del kritikove publike, a ne sme biti zato nič manjša in nič manj pomembna.

Izvirna neizvirnost

Meta Kušar

Če razmišljam o Enosti, ki je pri meni najvišje postavljen ideal, potem sanjaram o tistih svojih pesniških prednikih, ki niso delili ne umetnosti, znanosti in religije in tudi ne pesnikov in kritikov. Intuicija z jasnovidnostjo je nudila več od današnjega razuma in njemu pripadajoče tehnologije, zato sta bili tudi dualnost in dialektika opazovani drugače, kot sta danes. Vendar teh teženj najbrž že v Grčiji, kjer se je naš svet v zibelki pripravljaj

na marsikaj, ni bilo več kaj dosti. Kar pa se tiče pesniškega prvenstva, ne pozabimo, da je prvo filozofsko razmišljanje o izvoru vsega bivajočega pesniško delo.

Že zelo dolgo je sistematična diskusija o umetnosti neizogibna, ker pretežno racionalni in pozunanjeni svet potrebuje razlago in oceno umetniških tehnik in produktov. Kritika je nekakšen prevod, včasih tudi izdaja, zato je nadvse razumljivo, da umetnikom ni vseeno, kaj se ceni in kaj ne. Kaj se dojame in kaj ne.

Razvoj kritike nima pri postavljanju pravil nikakršne globlje logike,